

OIKEUTTA

KARJALAN KIELELLE

Puheenvuoroja tietokirjan "Vaietet ja
vaiennetut – Karjalankieliset
karjalaiset Suomessa"
julkistamistilaisuudessa
31.08.2017

SISÄLLYSLUETTELO

Pirkko Nuolijärvi: Esipuhe	1
Johanna Laakso: Karpalona kakussa	3
Anneli Sarhimaa: Vaietet, vaiennetut, voimaantuvat	5
Riina Ylönen: Puutunougo minun poigu kielen täh muah- muuttajain kategourieh?	8
Ari Burtsoff: Karjala pidäy suaha konstitucieh!	10
Reetta Toivonen: Oikeus omaan kieleen on ihmisoikeus	11
Eeva-Kaisa Linna: Ka en tietyäkšeni	13

Julkaissut: Karjalan Sivistysseura, 2017

Julkaisupaikka: Helsinki

Kannen kuva: Riina Ylönen

ESIPUHE

Pirkko Nuolijärvi, professori emerita, Kotimaisten
kielten keskuksen johtaja vuoteen 2016

Anneli Sarhimaan teos *Vaietut ja vaiennetut. Karjalankieliset karjalaiset Suomessa* julkistettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran juhlasalissa 31. elokuuta 2017. Teos käsittelee karjalankielisten suomalaisten vaiheita ja nykytilannetta. Mainzian yliopiston professori Anneli Sarhimaa on väitellyt karjalan kielestä Helsingin yliopistossa ja toiminut siellä vuodesta 2000 alkaen itämerensuomalaisten kielten dosenttina. Vuosina 2010–2013 Anneli johti koordinaattorina EU:n rahoittamaa ELDIA (European Language Diversity for All) -projektia, joka oli toistaiseksi suurin suomalais-ugrilaisia kieliä koskenut kansainvälinen ja monitieteinen tutkimushanke. Tänäpä jülkaistava teos perustuu hänen projektissa tekemäänsä Suomen karjalankielisiä karjalaisia koskevaan tutkimukseen. Luonnollisesti teoksessa on käytetty runsaasti myös aiemmin jülkaistua kirjallisuutta ja muuta lähteistöä.

Julkistustilaisuudessa salintäysi yleisö kuuli tekijän esittelyn sekä useita lyhyitä puheenvuoroja, joita oli pyydetty ELDIA-projektiin osallistuneilta tutkijoilta sekä karjalan kielen ja kulttuurin järjestöjen puheenjohtajilta ja aktiivisilta karjalankielisiltä henkilöiltä. Tässä julkaisussa on mukana näitä puheenvuoroja.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustannusjohtaja Tero Norkola toi julkilonsa siitä, että SKS on saanut jülkaista tämän painavan tietopakettin. Teos liittyy saumattomasti niiden julkaisujen sarjaan, joita seura on aiemmin jülkaissut Suomen vähemmistökielistä. Karjalan kielen ja kieliyhteisön tilannetta ei tähän mennessä ole käsitelty näin perusteellisesti yksien kansien sisällä.

Wienin yliopiston fennougristiikan professori Johanna Laakso oli aktiivisessa roolissa ELDIA-projektissa ja välitti siitä tietoa sekä tiedeyhteisössä että muualla. Puheenvuorossaan Johanna Laakso tuo esiin sen, että myös ELDIAN tulosten mukaan Euroopassa ei käytännössä ole johdonmukaista vähemmistökieli- ja monikielisyyspolitiikkaa eikä enemmistömedia ole kiinnostunut vähemmistöjen asioista.

Kirjan tekijä professori Anneli Sarhimaa esittelee teoksen pääsisällön ja päätelmät, joihin tutkimus on johtanut. Kirjan keskeisen sanoman tekijä tiivistää näin: Vaiettujen vuosikymmenten jälkeen karjalan kielen voimaantuminen edellyttää yhteiskunnan tukea sekä yhteisön aktiivisuutta ja yhteen hiileen puhaltamista.

Graafinen suunnittelija Riina Ylönen puhuu livvinkarjalaa pienelle lapselleen ja on valmis kertomaan kaikille kysyjille karjalan kielestä ja siitä, miksi on tärkeää puhua omaa kieltään. Riina Ylösen puheenvuoro on livvinkarjalaksi ja suomeksi.

Tverinkarjalan ystävät ry:n puheenjohtaja ja karjalan kielen ja kulttuurin edistämisen hyväksi toimiva Ari Burtsoff puhuu hänkin lapsilleen livvinkarjalaa mutta käyttää monissa tilanteissa myös eteläkarjalaa, kuten julkistustilaisuudessaakin. Puheenvuorossaan Burtsoff vaatii karjalan kielen lisäämistä perustuslakiin.

Ihmisoikeusliiton puheenjohtaja Reetta Toivanen johti ELDIA-projektin sosiologitiimiä. Hän korostaa puheenvuorossaan sitä, että kielelliset oikeudet kuuluvat ihmisoikeuksiin ja että Suomen tulee noudattaa niitä sopimuksia, joita se on solminut.

Karjalan kieltä ja kulttuuria edistävät Suomessa kaksi valtakunnallisesti järjestäytyntä seuraa, Karjalan Sivistysseura ja Karjalan kielen seura. Karjalan Sivistysseura on Suomen vanhin karjalaisjärjestö, joka on perustettu 1906. Seuran vienalaisjuurinen puheenjohtaja Eeva-Kaisa Linna kertoo, miten seura pyrkii voimaannuttamaan karjalan kieltä ja kulttuuria.

Toinen keskeinen seura on Karjalan kielen seura, joka on toiminut vuodesta 1995 karjalankielisten edunvalvontajärjestönä. Julkistamistilaisuuden päätti Karjalan kielen seuran pitkäaikainen puheenjohtaja arkkipiispa Leo. Hän esitti, että jokaisen tulisi opiskella karjalaa lisää, jotta kirjoittaisi mahdollisimman kaunista karjalaa. Arkkipiispa Leo painotti sitä, että kannattaa keskittyä tavoittelemaan sitä, mikä on mahdollista, ei tavoitella sitä, mikä on mahdotonta. Yhteistyöllä ja sovulla päästään eteenpäin, ei riitaa rakentamalla.

Julkistamistilaisuudessa pidetyt puheenvuorot ovat alla toimittamattomina, siis juuri sellaisina, kuin ne siellä esitettiin.

KARPALONA KAKUSSA

Johanna Laakso, professori, Wienin yliopisto

Hyvät kuulijat, karjalan kielen, vähemmistökielten ja monikielisyyden ystävät!

Tässä esiteltävä kirja perustuu osaksi siihen tutkimustietoon, jota tuotettiin kansainvälisessä ELDIA-tutkimushankkeessa. ELDIA (European Language Diversity for All eli 'Euroopan kielellinen monimuotoisuus kaikille') oli toistaiseksi tietääksemme historian suurin kansainvälinen tutkimuspanostus suomalais-ugrilaisiin kieliin. Siinä tutkittiin vähemmistökielten ja monikielisyyden tilannetta, ja kohteena oli noin tusina suomalais-ugrilaista kielivähemmistöä Jäämeren rannikon kveeneistä ja pohjoissaamelaisista Slovenian unkarilaisiin.

ELDIA:n tarkoitus oli tuottaa vertailukelpoista tietoa, ja siksi kaikkien kohde-ryhmien parissa suoritettiin periaatteessa samanlaiset kyselykaavake- ja haastattelututkimukset, olemassa olevan tutkimustaan, median sekä lakien ja laitosten analyysit. Kohteena olevat vähemmistöt olivat kuitenkin hyvin erilaisia: oli suuria ja pieniä ryhmiä, oli ns. vanhoja vähemmistöjä sekä osaksi aivan uusiakin muutoperäisiä ryhmiä (sekä näiden kahden sekamuotoja, mitä tavallaan Suomen karjalankielisetkin edustavat), oli vanhoja ja vahvasti viljeltyjä kieliä tai sellaisia kieliä kuin karjala, joiden kirjallinen viljely on vielä nuorta ja hentoa, oli lainsäädännöllä ja viranomaistoimilla vahvasti tuettuja kieliä ja sellaisia, jotka vasta kamppailivat virallisesti tunnustetusta asemasta. Näin monet tutkimuksessa käyttämämme käsitteetkin saivat erilaisia tulkintoja: kun vastaajilta kysytään, "käytetäänkö heidän kieltään koulussa", tämä merkitsee aivan eri asiaa sellaisten suurten kielten puhujille, joiden kielellä on olemassa oppikirjat ja opetusohjelmat, kuin karjalankielisille, joiden kieli on koulussa läsnä vain vapaaehtoisen aktivismin kautta tai ei lainkaan. Arviot syntyvät vertailukohtien mukaan, ja siksi ELDIA:an tuottamia kielten elinvoimaisuusbarometreja ei pidä ottaa lopullisena ja ehdottomana totuutena. Varsinkaan ne eivät ole kristallipalloja, jotka ennustaisivat kielten tulevaisuuden.

ELDIA:n tutkimat vähemmistöryhmät olivat siis hyvin erilaisia, ja kaikki myös tuntuivat itse pitävän omia ongelmiaan ainutlaatuisina. Vähemmistöt tyypillisesti vertaavat omaa tilannettaan oman maansa toisiin vähemmistöryhmiin ja etsivät eroja: noilla toisilla on enemmän resursseja, parempi asema, nuo toiset maahanmuuttajat eivät kotoudu kunnolla (toisin kuin me), jne. Ja koska vähemmistöt

myös hyvin usein ovat sisäisesti hajanaisia, tämä tilanteiden vertailu voi johtaa ryhmän sisäisiin kärhämiin ja vaaralliseen hajaannukseen (olen itse seurannut tätä läheltä Itävallan unkarilaisryhmien parissa). Kuitenkin useimmat ongelmat olivat kaikille tutkituille vähemmistöille yhteisiä. ELDIA osoitti, että Euroopassa ei kaikista kauniista puheista huolimatta ole johdonmukaista ja toimivaa vähemmistökieli- ja monikielisyyspolitiikkaa. Vähemmistökielet eivät näy julkisuudessa, eikä enemmistömedia ole kiinnostunut niiden todellisista ongelmista.

Vähemmistökielten puhujat myös itse tuntevat yllättävän huonosti omat kielilliset oikeutensa ja kieltään koskevan lainsäädännöllisen tilanteen. Eri maiden vertailussa Suomen karjalankielisten, Norjan kveenien ja Ruotsin meänkielisten heikko kielitilanne todisti, että pelkkä pohjoismaisen demokratian tasa-arvo, ymmärrettynä pelkästään syrjinnän ja sarron puutteeksi, ei riitä korjaamaan aieman yksikielistämispolitiikan seurauksia, vaan tarvitaan positiivisia toimia kielen käytön ja välittymisen tueksi. Ja lopuksi: kaikki tutkitut vähemmistöt haluavat sekä oppia ja hallita hyvin maansa valtakielen (ynnä muut tärkeät vieraat kielet) että säilyttää oman kielensä. Tarvitaan siis parempaa ymmärrystä kielten moninaisuudesta, elävästä monikielisyudesta ja sen tukemisesta, myös poliittisille päättäjille.

Kun vertaillaan aivan erilaisia ja oikeastaan yhteensopimattomia asioita, englanniksi puhutaan usein "omenoista ja appelsiineista", ja tähän viitattiin myös Annelin ja Reetan kanssa kirjoittamamme kirjan yhdessä väliotsikossa. Halusimme tähän otsikkoon kuitenkin lisätä myös vähemmän tunnetun mutta täällä Suomessa tärkeän "vertailuhedelmän". Karjalan kieli on omenoihin ja maailmalla hyvin tunnettuihin ulkomaan appelsiineihin verraten kuin karpalo: pieni ja kirpeä – mutta toivottavasti paljon paremmin talvehtiva.

VAIETUT, VAIENNETUT, VOIMAANTUVAT

Anneli Sarhima, professori, Mainzin yliopisto

Hyvät kuulijat!

Karjalan kieli on Suomessa kotoperäinen kieli, ja sitä on puhuttu Suomessa yhtä kauan kuin suomeakin. Karjala on suomen kielen lähin sukukieli. Suomenkielinen suomalainen ymmärtää karjalaa jonkin verran, muttei läheskään kaikkea. Karjalaa taitamaton suomenkielinen jää esimerkiksi arvailemaan, mitä mahtakaan kuulua eteläsuomalaisessa pikkukaupungissa asuvalle, 1950-luvulla Suomessa syntyneelle ja kasvaneelle karjalankieliselle karjalaiselle, joka päivittää Facebookissa, että "Tšiärägi opitteloo tulla kahen nedälin ruadies olon jälgeeh, a duumaitsen en myyvitä tšiäriä".

Karjalaa puhuttiin nykyisen Suomen alueella ikivanhoista ajoista aina toiseen maailmansotaan asti Raja-Karjalassa sekä vielä sodan jälkeenkin Suomussalmen, Kuhmon ja Ilomantsin itäisissä kylissä. Vielä 1800-luvulla karjalaa puhuttiin laajemminkin nykyisen Pohjois-Karjalan maakunnan alueella, vuosisatoja sitten myös aina Tornionjokilaaksossa asti.

Toisen maailmansodan karjalankieliset evakot asutettiin Pohjois-Karjalaan, Pohjois-Savoon sekä Etelä- ja Pohjois-Pohjanmaalle. Luovutetulta alueelta evakuoitujen lisäksi Suomeen tuli maailmansotien aikana karjalankielisiä pakolaisia, ennen muuta Pohjois-Vienasta. Nykyisin karjalankieliset karjalaiset keskittyvät Suomessa kaupunkeihin.

Yksi keskeisistä aiheista kirjassa *Vaietut ja vaiennetut* on se, millainen kieli karjala on, mitä sen historiasta ja iästä tiedetään, ja millainen on karjalan suhde suomen kieleen.

Karjalaiset ja karjalan kieli ovat antaneet satavuotista itsenäisyyttään juhlivalle Suomelle merkittävän osan kansakunnan keskeisistä rakennusaineuksista. 1800-luvun karelianistit matkasivat Suomen-puoleisille ja Venäjän-puoleisille karjalankielisille alueille etsimään "alkusuomalaisuudeksi" ymmärtämänsä runon ja laulun maata, sitä vaarojen Karjalaa, josta kulta-ajan maalareiden taulujen kautta muodostui erottamaton osa suomalaista sielunmaisemaa. Elias Lönnrot muokkasi karjalaisista kansanrunoista Suomen kansan suuren kertomuksen, Kalevalan. Kansatieteilijät ja kielentutkijat dokumentoivat myös kautta 1900-luvun karjalaista kulttuuria ja karjalan kieltä, jälkimmäistä kuitenkin lähes yksinomaan

Venäjän eikä Suomen karjalankielisten keskuudessa.

Kansallisromanttisen ajattelun vaikutuksesta dokumentoinnin syvimmäksi tavoitteeksi ymmärrettiin pitkälle 1900-luvun jälkipuoliskolle asti karjalaisuuden tallentaminen jonkinlaisena väistyvänä ja vanhanaikaisena suomalaisuuden muotona, jota venäläisyys joiltakin osin oli tosin päässyt jo turmelemaan.

Karjalankielinen kulttuuri nyky-Suomessa on kuitenkin paljon muutakin kuin kanteleensoittoa, piirakoita ja kansanpukuja. Nyt julkaistava kirja esittelee eräiden keskeisten, nykyisinkin elävien karjalaisen perinnekulttuurin muotojen lisäksi Suomen karjalankielisen nykykulttuurin hämmästyttävän laajaa kirjoa, erityisesti musiikkia, teatteritoimintaa, kauno-, tieto- ja lastenkirjallisuutta.

Tiedämme kaikki, miten paljon työtä ja millaisia uhrauksia Suomen kansakunnan rakentaminen ja koossa pitäminen on vaatinut. Sen sijaan siitä, mitä tuo kaikki on merkinnyt Suomen karjalankielisten karjalaisten kannalta, on toistaiseksi varsin visusti vaiettu.

Nyt julkaistava kirja käsittelee varsin seikkaperäisesti sellaisia suomalaisen yhteiskuntahistorian ja kielipolitiikan huonosti tunnettuja kehityskulkuja, jotka ovat johtaneet ikaikaisesti Suomen itäisimpiä osia asuttaneista karjalankielisistä karjalaisista vaikenemiseen ja heidän kielensä jäämiseen vaille lainsäädännöllistä tukea, jollainen on luotu muille Suomessa kotoperäisille kielille, siis suomelle, ruotsille, suomalaiselle ja suomenruotsalaiselle viittomakielelle, mutta myös saamelle alkuperäiskielenä ja romanikielelle vanhana maahanmuuttajien kielenä.

Kirja kertoo myös karjalankielisten suomalaistamisen ja vaientamisen historiasta, jonka juurista voi lukea jo Maamme-kirjasta ja jonka kohteeksi esimerkiksi kotoa käsin karjalankieliset koululaiset ovat joutuneet vielä niinkin myöhään kuin 1980-luvulla.

Kirjan pääteemoista neljäs on karjalan akuutti ja kriittinen uhanalaisuus Suomessa. Suomessa puhuttava karjala oli yksi niistä kahdestatoista kielestä, joita tutkimalla Eurooppalainen kielen elinvoimaisuusbarometri luotiin kansainvälisen ja monitieteisen tutkimusprojektin ELDIAN aikana vuosina 2010–2013.

Kirja *Vaietut ja vaiennetut* perustuu ELDIAN aikana kartoitettuun jo olemassa olleeseen tutkimustietoon sekä projektin aikana kerätyn kyselytutkimusaineiston ja haastattelujen analyysiin. Barometri osoitti, että karjalan kieli Suomessa on akuutisti ja kriittisesti uhanalainen kieli, mutta perusedellytykset sen voimaantumiseksi ovat nykyisin kuitenkin olemassa.

Kirjan kahdesta yleisestä loppupäätelmästä ensimmäinen on, että karjalankielinen yhteisö osoittaa Suomessa selvästi voimaantumisen merkkejä. Niitä ovat

mm. se, että Suomessa on nyt nuoria perheitä, jotka siirtävät karjalaa lapsilleen (ei paljon mutta kuitenkin), sekä se, että 50–64-vuotiaiden sukupolvi on tullut yhä aktiivisemmaksi kieliasioissa. Erityisen tärkeää on Karjalan Kielen Seuran harjoittama kielipoliittinen edunvalvonta ja aktiivisuus kirjallisuuden julkaisemisessa sekä Karjalan Sivistysseuran aktiivisuus yhteistyössä Venäjän-puoleisten karjalaisten kanssa, se, että ortodoksinen kirkko ja Karjalan Liitto tukevat karjalan kielen käyttämistä, että pitäjäseurat, kansanopistot ja yliopistot antavat opetusta karjalan kielessä ja että Suojärven pitäjäseura on alkanut normittaa eteläkarjalaa.

Toinen yleisimmän tason loppupäätelmä on, että ongelmiakin karjalan kielen tiellä riittää. Yhteiskunnan tuki on toistaiseksi ollut vähäistä ja lyhytjänteistä, ja syvempi ymmärrys karjalan kielen ikaikaisuudesta ja merkityksestä suomalaisen yhteiskunnan historiassa puuttuu edelleen. Karjalankieliset asuvat hajallaan ympäri maata, mistä seuraa ongelmia mm. opetusryhmiltä vaaditun koon vuoksi karjalan kielen kouluopetusta järjestettäessä. Yhteisön sisäiset jännitteet repivät tällä hetkellä karjalankielistä yhteisöä tavalla, joka on huolestuttanut minua syvästi jo joitakin vuosia. Yksi suuri ongelma on myös karjalaa aktiivisesti käyttävien harvalukuisuus suhteessa kieltä edelleen osaaviin. Kuten baskilaisten kieliaktivistien viljelemä iskulause toteaa, "Kieli ei kuole siksi, että ne, jotka eivät sitä osaa, eivät opettele sitä, vaan sen vuoksi, että ne, jotka osaavat, eivät puhu sitä".

Kirja *Vaietut ja vaiennetut* käsittelee mm. näitä asioita, ja siinä annetaan myös konkreettisia suosituksia sen suhteen, mitä tulisi tehdä niin kielipolitiikan tehostamiseksi kuin kielenkäytön lisäämiseksikin.

Karjalankielisten karjalaisten lapsilta on monen sukupolven ajan viety heidän oikeutensa esivanhempiensa kieleen.

Juuri nyt on ehdottomasti viimeinen mahdollisuus antaa tuo oikeus takaisin.

Karjalan voimaantuminen edellyttää yhteiskunnan tukea sekä yhteisön aktiivisuutta ja yhteen hiileen puhaltamista. Vetoan karjalaisyhteisön jäseniin: kunniottakaa toinen toistenne työtä ja pitäkää yhdessä huolta siitä, että karjala on olemassa elävänä kielenä jälkipolvianne varten.

SUOMI 100 – Yhdessä!

Ottakaamme kaikki suomalaiset kielestämme riippumatta juhlavuoden jälkeiseksi tavoitteeksi Suomi, jossa kenenkään ei enää tarvitse luopua kielestään!

Kiitos!

PUUTUNOUGO MINUN POIGU KIELEN TÄH MUAHMUUTTAJAIN KATEGOURIEH?

Riina Ylönen

Terveh teile,

Minä olen Riina Ylönen, gruafikku da karjalankieline muamo 2-vuodehizele poijale Päivännouzu-Suomespäi. Kerras tahton sanuo ku äijäl ihastuin Anneli Sarhimuan kučundas tulla ottamah ozua täh merkiccijäh kerähmöh, kudai miun mieles on jo pruazniekku karjalankielizel rahvahal.

Hyväs mieles tulin sanelemah teile, hyvät kuulijat, vähäzel omua maltuo sih näh, mittuine on kodiperäzeh vähembistökieleh pagizijan perehen elos. Tahton sezo kerduo teil erähis tilandehis kudamih olemmo puutunuh, da kuduat ozutehah ku ristikanzat vie tänäpäi ei tiijetä ku moinegi KARJALAN KIELI on olemas.

Nygöi, konzu minun poigu vie on pieni, pajatammo, elostammo da elämmö tavallistu argie kois. Kaikkiedah suurimbis vaigevuksis olen suunuh vältiäkseh, no dielo on toine niilöis karjalankielizis perehis, kudamis on skol'niekkua. Sikse minägi varuan sidä kuibo sit perusopastuksen allettuu ku ei olle karjalan kielel KÄYTÄNDÖS sidä azemua, kudai sil annettih läs kymmenty vuottu tagaperin, konzu sit rodih viralline kieli Suomeh.

Puutunougo minun poigu kielen täh muahmuuttajain kategourieh? Toizet minun tundietut perehet, skol'niekoin vahnemat, täs dielos jo on pantu tirpamah. Minuu huolevuttau ku nägökandat kaikkih Suomen vähembistökielih näh ei olla taza-arvozet. Suomal pidäy toven da terväh ruveta ruadamah ku karjalankielizet ei enämbi oldas nägymätöi kanzu.

Kuulitte juuri livvinkarjalaa, jota olen puhunut kaksivuotiaalle pojalleni hänen syntymästään lähtien. Äsken kerroin, että koska poikani on vielä pieni, leikimme, laulamme ja elämme tavallista arkea karjalan kielellä. En ole vielä joutunut kohtaamaan koulumaailman byrokratiaa suhteessa vähemmistöäidinkieleen, toisin kuin muutamat muut karjalankieliset perheet. Eräät karjalankieliset oppilaat on rinnastettu maahanmuuttajiin siksi, että heidän äidinkieliensä on muu kuin suomi. Tälle saivartelulle pitää tulla loppu! Suomen karjalankieliset lapset osaavat

suomea siinä missä muutkin suomalaiset lapset, koska valtakielen oppimiselta ei voi vältyä, vaikka kotona käytetty kieli olisi karjala. Karjalankieliset lapset eivät kuulu suomi toisena kielenä -ryhmiin.

Minä kerron mielelläni jokaiselle kysyvälle, että puhumme karjalan kieltä, ja lähes jokainen heistä on yllätynyt ja myöntää, ettei tiennyt sellaista kieltä olevankaan. Se sekoitetaan usein suomen kielen karjalaismurteisiin. Kaupan kassa totesi myötätuntoisesti nyökytellen, että on hänenkin lapsena omaksumansa vahva savon murre väistynyt muiden murteiden vaikutuksesta. Naapurimme vottelee toistuvasti, miten hän ei ymmärrä poikani puhetta, koska se on hänen mielestään siansaksa. Olen jo kahdesti kertonut, että kyseessä on ihan oikea kieli ja että minä ymmärrän sitä. Kissaa ulkoiluttanut helsinkiläinen kysyi minulta, onko puhumamme kieli saamea. Kiinteistöväittäjä luuli minua virolaiseksi.

Karjalankielisinä me olemme saaneet osaksemme kummeksuntaa ja jopa tietämättömydestä johtuvia tölväisyyjä. En halua, että karjalankieliset lapset altistetaan toistuvasti kokemukselle, ettei heidän puhumaansa kieltä ole olemassa, ja vain siksi, että heidän kotimaassaan edelleen vaietaan siitä ainoasta kotoperäisestä vähemmistökielestä. Kysyin luokanopettajatuttavaltani, mitä hän voisi kertoa oppilailleen karjalaisuudesta ja karjalan kielestä, ja hän myönsi, ettei osaisi kertoa mitään. Ihmisten tietämättömyys on korjattavissa yhteiskunnallisella tasolla, mutta vasta kun vallankäyttäjät tunnustavat karjalan kielen olemassaolon ja vasta kun sen mukaan aletaan varsinaisesti toimia.

Karjalan kielestä vaikenemisen pitää päättyä. Karjalankielisille lapsille kuuluu oikeus äidinkieleen, samoin kuin muillekin Suomen lapsille!

KARJALA PIDÄY SUAHA KONSTITUCIEH!

Ari Burtsoff

Terveh teilä hyvät ristikanzat!

Passibo ku sain tulla teillä vähäizen pagizemah. Täh lagi- libo zakonadieloh näh on olluh karjalazien kesen paginua jongoi kaksikymmendä vuotta, a eule nimidä ruattu sen edeh gu ainos on olluh hyviä mielä da paginua, jotta suammo dengua kieliruadoh. Nu olemmahäi myö suanuhgi, a moizet dengat on minun mielestä abeičus karjalankielizih näh.

Sentäh karjala pidäy suaha konstitucieh. Pagin on enzimäzeksi juridiekasta, a tožo kielen arvostuksesta. Meijän pidäy suaha nägyö. Meijän pidäy suaha programmua karjalaksi, päiväkodilo, školie da muga ielleh. Konza näidä suamma on ruajettagi karjalaksi da vie enämbi rubiemma omua kieldä opastumah. Nenga levenöy kielen käyttöaloveh da kielestä tulou oigie kieli, ku sillä olis käyttyö kaikilla yhteiskunnan alovehilla, ruavon kielenägi. Karjala ei sua jähä vai moizeksi kodi- libo harrastuskieleksi.

Ku Suomi iččenästysi nygöi - tänäpäi da muan zakonat olisi euoppalazien arvoloin mugazet olisi mua monikielini. Suomessa olisi leviet kielellizet oigevuot suomenkielizien lizäksi saamen kielen pagizijoilla, karjalankielizillä dai ruočinkielizillä.

Karjalankielizien azeman kohendamizessa eule pagin vai eduoigevuksien eigo ies oigevuksien edeh ruadamizesta ga tazaverdažuosta. N'in kui jongoi monda kerdua nämissä yhtevyksissä on mainittu, jotta karjalankielizet ollah eletty muassa aivin yhtä pitän aigua kui suomenkielizetgi. Tiettävänä pidäy tämmözellä joukolla olla oigevuksii omalla kielellä.

Suuri passibo Anneli Sarhimaalla suuresta da targiestä ruadiesta. Anneli on työndänyh yksien kanzien välih hyvän da tarkan kuan meijän yhteizön nygözestä tilasta da dieloloista kuibo täh tuldih. Kniiga on viesti kaikilla Suomessa da semmiten piättäjillä, kumbazet vastatah kielellizien oigevuksien todevumizesta. Kirja on targei niinže karjalankielizillä ičellä. Kieli kuolou gu sidä ei paissa lapsilla da meil pidäy iče ruadua, ku kielen da sen murdehet nossattua.

OIKEUS OMAAN KIELEEN ON IHMISOIKEUS

Reetta Toivanen, FT, dosentti, Helsingin yliopisto
Ihmisoikeusliiton puheenjohtaja

Arvoisat kuulijat ja ystävät!

Minulla on suuri kunnia tuoda tänne tervehdykset Ihmisoikeusliitolta. Ihmisoikeusliitto onnittelee professori Anneli Sarhimaata tärkeän kirjan julkaisun johdosta: karjalan kielestä on Suomessa vaiettu pitkään, ja samalla karjalankielisiä on vaiennettu. Toivomme, että kirja avaa lukijoilleen ymmärrystä kielen merkityksestä ihmisen identiteetin osana ja siitä, että oikeus omaan kieleen on yksi tärkeistä ihmisoikeuksista. Ihmisoikeusliiton tehtävä on edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista Suomessa. Olemme ainoa yleinen ihmisoikeusjärjestö, joka seuraa kokonaisvaltaisesti Suomen ihmisoikeustilannetta. Arvomme perustuvat kaikkien ihmisten kunnioittamiseen, yhdenvertaisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen. Toimintamme lähtökohtana ovat Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusjulistus ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset sekä Suomen perustuslain turvaamat perusoikeudet.

Oikeudesta oman kielen käyttöön on säädetty Yhdistyneiden kansakuntien kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia käsittelevässä yleissopimuksessa, joka astui voimaan vuonna 1976. Sen 27. artiklassa todetaan:

”Niissä valtioissa, joissa on kansallisia, uskonnollisia tai kielellisiä vähemmistöjä, tällaisiin vähemmistöihin kuuluvilta henkilöiltä ei saa kieltää oikeutta yhdessä muiden ryhmänsä jäsenten kanssa nauttia omaa kulttuuristaan, tunnustaa ja harjoittaa omaa uskontoaan tai käyttää omaa kieltään.”

Kielelliset ja kulttuuriset oikeudet eivät kuitenkaan ole vain passiivisia yksilön oikeuksia käyttää kieltään ja elää kulttuuriaan. Ihmisoikeuskomitea, joka valvoo edellä mainitun sopimuksen toteutumista jäsenvaltioissa, on myöhemmin tarkentanut, että valtioilla on velvollisuus luoda kielen ja kulttuurin elävöittämiselle mahdollisuuksia ja aktiivisesti edistää vähemmistöjen oikeuksia omaan kieleensä, kulttuuriinsa ja uskontoonsa.

Myös Euroopan neuvostossa, joka on eurooppalaisten valtioiden ihmisoikeusjärjestö, on luotu sopimuksia kieli- ja kulttuurivähemmistöjen oikeuksien

toteutumiseksi. Vuonna 1998 astuivat voimaan sekä Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja että Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus. Molemmissa valtio on, kuten kaikissa ihmisoikeussopimuksissa, se osapuoli, joka on vastuussa vähemmistöjen suojelusta, vähemmistöjen oikeuksien toteutumisesta ja edistämisestä.

Suomi, Suomen valtio, on siis vastuussa myös karjalan kielen edistämisestä ja karjalankielisten oikeuksien toteutumisesta. Hyvin harva suomalainen tietää, että karjala on yksi kriittisesti uhanalaisista vähemmistökielistämme. Hyvin harva karjalankielinen (ja tarkoitan tällä myös ihmisiä, jotka ovat sukupolvien pakko-sulattamispaineiden vuoksi menettäneet kielensä) tietää, että hänellä on ihmisoikeussopimusten antava suoja vaatia oikeuksia karjalan kielelle, kulttuurille ja uskonnolleen. Tieto omista ihmisoikeuksista voi mullistaa maailmoita ja parantaa jo syntyneitä haavoja, jos oikeuksia aletaan vaatia ja niitä myös saadaan.

Suomi on aina ollut monikielinen ja monikulttuurinen. Sisäpoliittiset ja varsinkin karjalankielisten kohdalla ulkopoliittiset kamppailut johtivat yhtenäisyyden vaatimukseen ja moninaisuuden peittelyyn tavalla, joka on loukannut monen suomalaisen ihmisoikeuksia. Valtiosääntöuudistuksessa vuonna 1999 perustuslakiin nostettiin nimeltä mainittuna kaksi erityisesti syrjittyä kieli- ja kulttuurivähemmistöä: saamelaiset ja romanit. Karjalankielisten vuoro odottaa vielä vuosikymmeniä kylmän sodan päätyttyäkin.

On hieno alku, että Suomi on kuitenkin asetuksen tasolla tunnustanut karjalan kielen aseman kotoperäisenä vähemmistökielenä ja tänä vuonna ensimmäistä kertaa myös myöntänyt merkittävän summan valtionavustusta karjalan kielen ja kulttuurin elvytykseen.

Pitkään jatkunut syrjintä ja väheksyntä jättävät ihmisiin ikäviä ylisukupolvisia arpia. Niiden parantaminen vie aikaa. Siihen tarvitaan toki valtion ja kansainvälisen yhteisönkin apua, mutta ennen kaikkia tarvitaan ihmisiä, jotka vaativat oikeuksiaan mutta myös vaalivat kieltään ja kulttuuriaan.

Ihmisoikeusliiton puolesta toivotan teille kaikille karjalankielisille ja -mielisille hienoja lukuhetkiä Anneli Sarhimaan kirjan ääressä. Nyt ei enää tarvitse vaieta, vaan myös kipeistä asioista on aika puhua ääneen, ja Anneli Sarhimaan kirja toimii varmasti hyvänä keskustelunavauksena. Toivotan teille kaikille voimaa ja rohkeutta karjalan kielen ja kulttuurin elvytyksessä!

KA EN TIETYÄKŠENI

Eeva-Kaisa Linna, Karjalan Sivistysseuran puheenjohtaja

Karjalan Sivistysseuran edustaja saa usein osakseen tehtävän kommentoida Karjalaa ja karjalan kieltä koskevia asioita ja ilmiöitä vienalaisesta näkökulmasta. Sivistysseuraa pidetään usein ainoastaan vienalaisuuden ja vienankarjalan kielimuodon säilyttäjänä ja kehittäjänä, vaikka jo 1917 seuran toiminta-alue kattoi myös Aunuksen ja sotien myötä Raja-Karjalankin.

Sivistysseuralla on mielenkiintoinen – tämän päivän käsityksen valossa ei ehkä aina niin kunniakas – menneisyys Karjalassa puhuttavan kielen kehittämisessä.

Alun perin Vienan Karjalaisten Liittona perustettu seuramme tuki alkuvuosiina suomen kielen käyttöä: ensimmäinen julkaisumme vuodelta 1907 oli suomen kielen aapinen nimeltään Pieni alkuopastaja. Lehdessämme käytettiin tuolloin vallan suomen kieltä. Vuodesta 1917 eteenpäin – tuo vuosi on eräänlainen uuden alku seurassamme, muutaman vuoden Venäjän viranomaisten paineissa ja puristuksessa uinunut seura otti nimekseen Karjalan Sivistysseura ja heräsi Ruususen unestaan, ja ryhdyttiin taas toimiin. Karjalaisen autonomian perustamisen ja jopa itsenäistymisen huumassa tavoiteltiin kansankielen käytön laajentamista. Seuran lehdessä ruvettiin käyttämään karjalan kieltä. Suomen itsenäistyttyä livvinkarjalan kehittäminen kirjakieleksi nähtiin tarpeellisena julkaisutoiminnan kannalta; kohteena olivat ennen kaikkea oppikirjat ja uskonnollinen kirjallisuus. Livvinkarjala nähtiin kuitenkin vain välivaiheena, tulevaisuuden karjalan nähtiin olevan ”kauniilla sanoilla rikastettua” puhdasta suomea.

Anneli Sarhimaa kuvaa teoksessaan todella kiinnostavasti 1920- ja 1930-lukujen käännteitä suhtautumisessa karjalan kielen kehittämiseen. Siinä menevät suomalaiset kielimiehet Suomen poliittiset tavoitteet edellä ja kävelevät raskain saappain kielenkehittäjä E. V. Ahtian kielitieteellisen tiedon yli.

Lukekaa. Vaietut ja vaiennetut on paikoin kuin paljastuskirja, todella kiinnostava!

Heimosotien aiheuttama pakolaisuus ja jatkosodan evakuoinnit toivat Suomeen sankat joukot itäkarjalaisia, jotka pakenivat länteen henkensä pitimeksi.

Vienalaisperheiden lapset kävivät usein tavallista suomalaista koulua. Tai sitten pakolaislapset sijoitettiin pakolaiskouluihin, joissa oli asuntolat. Näissä sovellettiin suomalaista opetussuunnitelmaa – tosin Karjalan historiaa ja maantiedettä

opetettiin siitä poiketen enemmän. Koulun tehtävä oli sivistäminen ja suomalais-taminen.

Suomalainen koulu, pelko palautuksista ja halu nopeasti integroitua Suomeen nopeuttivat suomen kielen omaksumista arjen käyttökielenä. Ehkä ihan samanlaista kielellistä pakkosopeuttamista ei heidän osaltaan tapahtunut kuin saamelaisten kohdalla.

Vaan oli toki niitäkin, jotka pitivät karjalaisesta identiteetistään viimeiseen saakka kiinni. Uskottiin koko ajan paluun mahdollisuuteen. Jotkut vanhukset puhuivat karjalaa elämänsä loppuun saakka.

Minulle kovin kuvaava karjalan kielen käytön häviämisestä arjen kielenä on muistelmä, jonka heimolainen Sami Kallio kertoi Oulun seudulta keskustellessani hänen kanssaan karjalaisuudesta pari vuotta sitten:

”Isovanhempien kotona kävi paljon vienalaislähtöisiä vieraita, jopa Ruotsiin siirtyneitä kävi kyläilemässä. Vanhat puhuivat karjalaa kotikielenä 1960-luvulle saakka. Äitini puhui lapsena karjalaa, olihan tupa usein täynnä karjalaa puhuvia muoreja. Kun hän meni kouluun, mummu kehotti opettelemaan suomea. Mummu itse vielä nykyisinkin houkuteluna puhuu vienaa. Sitten oli aika, jolloin kehoitettiin olemaan puhumatta karjalaa, kun tulee suomalaisia vieraita. Vieraat kuitenkin tunnistivat mummun tädin Selman (Stepanie) puhekielen ja totesivat että ”taidatte olla Karjalasta”. Tähän Selma oli todennut että ”ka en tietyäkšeni”,

Seurallamme on aina ollut rooli karjalan kielen kehittämisessä, säilyttämisessä ja siirtämisessä sukupolvelta toiselle, erityisesti nykyisin Karjalan Heimo -nimellä kantavan lehden kautta, ja julkaisutoiminnassa olemme vahvoja. Jo pitkään olemme julistaneet tukevamme kaikkien karjalan kielimuotojen edistämistä. Siihen olemme sitoutuneet.

”Anneli Sarhimaan kirja ”Vaietut ja vaiennetut” on erittäin mielenkiintoinen lukuelämys. Kirja on eloisasti kirjoitettu ja pidin siitä, että kirjailija ottaa myös kantaa. Oli jännittävää ja vähän järkyttävääkin lukea kielivähemmistöistä, josta aiemmin niin tarkkaan vaiettiin.”

Hanna Purho, lapsuutensa Itä-Suomessa viettänyt suomenkielinen suomalainen

”Vai on ”Vaietut ja vaiennetut” putin kniigu lugie, nygöi sain äijäl uuttu tieduo omastu kielesty. Mieleh jää: pidäis aivin paista, pajattua, lugie da kirjuttua karjalakse kel tah, onnuago suammo kielen järilleh eloh. Jogahizen pidäis lugie tämä kniigu, kel muga omas identitietas karjal on. Emmö ole ”ne”, olemmo myö!”

Aira Sumiloff, evakon tydär, karjalane

”Hyvin harva suomalainen tietää, että karjala on yksi kriittisesti uhanalaisista vähemmistökielistämme. Anneli Sarhimaan kirja ”Vaietut ja vaiennetut” avaa uraauurtavalla tavalla karjalankielisten asemaa 100-vuotiaassa Suomen valtiossa ennen ja nykyään. Tiedon ohella se välittää ymmärrystä siitä, millaista on kokea jatkuvaa kielellistä syrjintää, sukupolvesta toiseen. Kirjan toivoisi olevan kaikille pakollista luettavaa.”

FT Reetta Toivanen, dosentti (Helsingin yliopisto), Ihmisoikeusliiton puheenjohtaja